

УДК 343.1

О. В. Олішевський, С. М. Краснянський**ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОДОЛАННЯМ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ**

Визначено тактичні операції, пов'язані з подоланням протидії розслідуванню. Запропоновано з метою запобігання обвинуваченню слідчого з боку підозрюваного або обвинуваченого у застосуванні «незаконних» методів ведення слідства проводити тактичну операцію «Захист слідчого (дознавача) від звинувачення у вчиненні злочину».

Однією з актуальних проблем, із вирішенням якої пов'язані оптимізація розслідування злочинів й удосконалення процесу доказування в складних кримінальних справах, є дослідження питань протидії зацікавлених осіб їх розкриттю та розслідуванню, а також діяльності слідчих органів у ході провадження досудового розслідування.

Дослідженню протидії розслідуванню приділяли увагу В. І. Громов, І. М. Якімов, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв, О. Ф. Долженков, А. В. Дулов, В. Г. Гончаренко, С. Ю. Журавльов, Г. Г. Зуйков, А. В. Іщенко, В. М. Карагодін, Н. С. Карпов, І. П. Козаченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, В. П. Корж, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, В. Т. Нор, В. О. Образцов, В. А. Овечкін, Ф. М. Сокиран, С. М. Трегубов, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шуміло та ін.

Проте у теорії криміналістики донині не вироблено загальноприйнятого, однозначного визначення поняття діяльності злочинців та інших зацікавлених осіб щодо протидії розслідуванню, а також завершеної системи відповідних їм дій та операцій. Тому метою цієї статті є спроба виділити тактичні операції, пов'язані з подоланням протидії розслідуванню та визначити належні комплекси дій. В роботі вперше запропоновано з метою запобігання обвинуваченню слідчого з боку підозрюваного або обвинуваченого у застосуванні «незаконних» методів ведення слідства проводити тактичну операцію «Захист слідчого (дознавача) від звинувачення у вчиненні злочину».

Протидія розслідуванню, на думку А. Ф. Волобуєва, полягає у виборі зацікавленими особами певної лінії поведінки, вжитті заходів, спрямованих на утворення перешкод у виявленні, вилученні та використанні доказів із метою ухилення від відповідальності підозрюваного (обвинувачуваного), що вчиняються ними після виявлення злочину і початку його розслідування [1, с. 202].

Протидія розкриттю й розслідуванню злочинів являє собою систему заздалегідь запланованих і вжитих під впливом ситуації,

© Олішевський О. В.,
Краснянський С. М., 2011

що складалася, заходів безпеки злочинної діяльності на всіх етапах, здійснюваних злочинцями й іншими зацікавленими особами з метою ухилення від кримінальної відповідальності на всіх стадіях кримінального судочинства [2, с. 252].

Більш вдалим вбачається визначення, запропоноване Р. С. Белкіним. Якщо раніше протидією розслідуванню розуміли переважно різні форми й способи приховування злочинів, то тепер це поняття наповнилося ширшим змістом і може бути визначене як умисна діяльність з метою перешкоджання вирішенню завдань розслідування й, урешті-решт, установленню істини в кримінальній справі [3, с. 129].

Криміналістичними засобами подолання протидії розслідуванню у формі приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб є розроблювані або пристосовані для потреб розслідування злочинів методи, тактичні операції, прийоми й технічні засоби, що сприяють пізнанню обставин події злочину та пов'язаних з ним конкретних супутніх йому явищ. Враховуючи предмет нашого дослідження, зупинімо увагу на тактичних операціях, зокрема, «Захист слідчого (дізнавача) від звинувачення у вчиненні злочину», «Захист свідка» та «Захист доказів».

Дотепер велася розробка проблем, пов'язаних із звинуваченням особи, яка проводить розслідування, з боку зацікавлених у «провалі» кримінальної справи учасників, однак окремої тактичної операції з приводу забезпечення захисту працівників ОВС у юридичній літературі не виділялося. А тому з метою запобігання обвинуваченню слідчого з боку підозрюваного або обвинуваченого у застосуванні «незаконних» методів ведення слідства пропонуємо проводити тактичну операцію «Захист слідчого (дізнавача) від звинувачення у вчиненні злочину», яка може включати:

- використання відеозапису під час проведення слідчих дій;
- проведення за необхідності експертизи за матеріалами відеозапису, на вирішення якої виносити питання про стан особи в момент давання нею показань;
- медичне освідчування підозрюваних, обвинувачених у місцях тимчасового тримання перед проведенням слідчих дій та після них;
- періодичне витребування довідок з медичних частин місць тимчасового тримання про стан здоров'я підозрюваного або обвинуваченого, їх скарги щодо наявності у них тілесних ушкоджень;
- призначення судово-медичних та судово-психологічних експертиз.

Іншою актуальною проблемою є необхідність захисту свідків і доказів у кримінальній справі. Вона є дуже важливою, оскільки

цей захист належним чином не працює через відсутні спеціальні програми, що його забезпечують, незважаючи на прийнятий Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року.

Останнім часом, як зазначає О. Я. Баєв, вплив на людей – носіїв доказової інформації з боку зацікавлених осіб і організованих злочинних співтовариств набуває (і вже набув) більш жорстких і витончених форм: від катувань і викрадення таких людей, тримання їх у недоступних для правоохоронних органів місцях на час розслідування і суду до їхньої фізичної ліквідації. А до прийняття, а тим більше до практичної реалізації державної програми захисту свідків, потерпілих та інших носіїв доказової інформації, при всій очевидній необхідності цього, шлях достатньо довгий [4, с. 238, 239].

У системі безпеки учасників кримінального судочинства, на думку В. В. Трухачева, необхідно розрізняти дві складові: 1) особисту безпеку; 2) процесуальну безпеку. Особиста безпека носія доказової інформації являє собою стан захищеності від погроз застосування фізичного або психічного насильства до особи – носія доказової інформації з метою примушення її до приховування або видачі даної інформації. Процесуальна безпека – це стан захищеності особи від погрози застосування дій, що позбавляють можливості безперешкодно здійснювати належні особі права, закріплені в кримінально-процесуальному законі [5, с. 27].

Тому тактична операція «Захист свідка» має на меті захистити свідка від незаконних впливів з боку зацікавлених осіб і одержати від нього об'єктивну інформацію у справі. Ця тактична операція включає до свого складу такі дії і заходи: а) роз'яснення свідку гарантій захисту його безпеки; б) ізоляція (охорона) свідка від впливів зацікавлених осіб; в) проведення впізнання (або узнавання) поза візуальним спостереженням; г) вжиття заходів для забезпечення конфіденційності даних про осіб, які викривають винних; г) використання інших заходів безпеки, передбачених Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [6, с. 168–169].

Згідно зі статтею 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» заходами забезпечення безпеки є: а) особиста охорона, охорона житла і майна; б) видача спеціальних засобів індивідуального захисту та оповіщення про небезпеку; в) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; г) заміна документів і зміна зовнішності; г) зміна місця роботи або навчання; д) переселення в інше місце проживання; е) поміщення в дошкільну

виховну установу або установу органів соціального захисту населення; є) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; ж) закритий судовий розгляд [7].

Крім цього, КК України передбачає кримінальну відповідальність за невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст. 380) і розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381).

Таким чином, тактична операція «Захист свідка» має на меті захистити свідка від незаконних впливів з боку зацікавлених осіб і одержати від нього об'єктивну інформацію у справі, що включає до свого складу такі дії і заходи:

- роз'яснення свідку гарантій захисту його безпеки;
- ізоляція (охорона) свідка від впливів зацікавлених осіб;
- проведення впізнання (або узнавання) поза візуальним спостереженням;
- вжиття заходів для забезпечення конфіденційності даних про осіб, які викривають винних;
- особиста охорона, охорона житла і майна;
- видача спеціальних засобів індивідуального захисту та оповіщення про небезпеку;
- використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;
- заміна документів і зміна зовнішності;
- зміна місця роботи або навчання;
- переселення в інше місце проживання;
- поміщення в дошкільну виховну установу або установу органів соціального захисту населення;
- забезпечення конфіденційності відомостей про особу;
- закритий судовий розгляд.

Інша важлива система дій щодо встановлення перешкод протидії розслідуванню сприяє тактична операція «Захист доказів». На необхідність формування і використання цієї тактичної операції вказується в криміналістичній літературі останнього часу.

Необхідність у такого роду тактичній операції визначається рядом причин. До об'єктивних причин належать: а) втрата речового доказу слідчим або втрата предметом властивостей речового доказу внаслідок неналежного забезпечення його цілості слідчим, органом дізнання; б) смерть єдиного свідка злочину, коли у справі немає інших доказів, що підтверджують вину підозрюваного; в) втрата частини або всієї кримінальної справи як на досудовому слідстві, так і в суді; г) неправильне процесуальне оформлення доказової інформації слідчим, у зв'язку з чим вона втрачає властивість судового доказу. Суб'єктивними

причинами є: а) змінення в суді показань обвинуваченими, потерпілими, свідками злочину внаслідок погрози розправи з ними або з їхніми родичами, підкуп свідків, потерпілих; б) розкрадання, знищення, змінення речових доказів зацікавленими особами; в) неправомірний доступ і перекручування інформації на будь-якому носії інформації, наприклад у комп'ютері, на магнітному диску; г) фальсифікація, підміна речового доказу тощо [8, с. 89, 90].

На думку С. Ф. Здоровка, ця тактична операція має на меті забезпечити цілість доказової інформації, попередити її знищення або деформацію (фальсифікацію доказів). Вивчення слідчої практики, інтерв'ювання слідчих прокуратури і МВС України дозволили автору до складу тактичної операції «Захист доказів» віднести: а) обмеження доступу осіб до доказової інформації; б) проведення оперативних заходів, пов'язаних із виявленням корумпованих «інформаторів» зацікавлених осіб; в) забезпечення перевірки доказів; г) забезпечення захисту носіїв інформації.

Тактична операція «Захист доказів» включає насамперед заходи організаційного характеру, спрямовані на встановлення перешкод розголошенню тієї або іншої інформації, що міститься в матеріалах кримінальної справи, витокові інформації, створення умов реального забезпечення таємниці слідства. В цьому плані доступ до доказової інформації повинен бути обмежений. Захисту доказів сприяють оперативно-розшукові заходи, що дозволяють виявити «інформаторів» з числа працівників правоохоронних органів, «колег» по службі [6, с. 172–173].

До структури тактичної операції «Захист доказів» входять забезпечувальні заходи: забезпечення перевірки доказів і забезпечення захисту носіїв інформації. До основних криміналістичних засобів і методів, що забезпечують можливість перевірки змісту доказової інформації, відносять: як мінімум, подвійну перевірку доказів або «перевірку доказу через доказ»; повну і точну фіксацію криміналістично значущої інформації під час формування доказу; притягнення до процесу формування доказів осіб, які можуть засвідчити об'єктивність змісту доказової інформації [5, с. 26].

Отже, до складу тактичної операції «Захист доказів» можна віднести:

- обмеження доступу осіб до доказової інформації;
- проведення оперативних заходів, пов'язаних із виявленням корумпованих «інформаторів» зацікавлених осіб;
- забезпечення перевірки доказів;
- забезпечення захисту носіїв інформації;
- забезпечення таємниці слідства;

- подвійні перевірки доказів або «перевірку доказу через доказ»;
- повну і точну фіксацію криміналістично значущої інформації під час формування доказу;
- притягнення до процесу формування доказів осіб, які можуть засвідчити об'єктивність змісту доказової інформації.

Деякі дослідники ще виділяють тактичну операцію «Викриття і подолання протидії розслідуванню злочинів». Вона лише називається як необхідна, однак не містить чіткої системи належних дій та заходів. Тому її можна віднести до одних із перспективних напрямів наукових досліджень.

Таким чином, на основі аналізу юридичної літератури виділено наступні тактичні операції, пов'язані з подоланням протидії розслідуванню: «Захист слідчого (дознавача) від звинувачення у вчиненні злочину», «Захист свідка» та «Захист доказів». Кожна із названих операцій може проводитися залежно від обставин паралельно та у сукупності підвищити надійність захисту від обвинувачення слідчого з боку учасників процесу у застосуванні «незаконних» методів ведення слідства, а також захисту свідків та доказів від незаконного впливу.

Список літератури: 1. Волобуєв А. Ф. Подолання протидії організованих злочинних груп розслідуванню економічних злочинів / А. Ф. Волобуєв // Вісник ЛІВС МВС України. – 1999. – № 3. – С. 201–213. 2. Корж В. П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями. Руководство для следователей : науч.-практ. пособие / В. П. Корж. – Х. : Лицей, 2002. – 279 с. 3. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования / под ред. Т. В. Аверьяновой, Р. С. Белкина ; Акад. МВД России. – М. : Новый юрист, 1997. – 399 с. 4. Баев О. Я. Основы криминалистики : курс лекцій / О. Я. Баев. – М. : Экзамен, 2001. – 288 с. 5. Трухачев В. В. Правовые и криминалистические средства предупреждения, выявления и нейтрализации преступного воздействия на доказательственную информацию : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика; судебные экспертизы; оперативно-розыскная деятельность» / Трухачев Вадим Викторович. – Воронеж, 2001. – 44 с. 6. Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес; криміналістика та судові експертизи; оперативно-розшукова діяльність» / Здоровко Сергій Федорович. – Х., 2002. – 209 с. 7. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс] : закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3782-12>. 8. Хаугиев Ш. М. Понятие и сущность тактической операции «Защита доказательств» / Ш. М. Хаугиев // Воронежские криминалистические чтения / под ред. О. Я. Баева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2001. – Вып. 2. – С. 86–93.

Надійшла до редколегії 13.09.2011

Определены тактические операции, связанные с преодолением противодействия расследованию. Предложено с целью предотвращения обвинения следователя со стороны подозреваемого или обвиняемого в применении «незаконных» методов ведения следствия проводить тактическую операцию «Защита следователя (дознателя) от обвинения в совершении преступления».

The tactical operations connected with overcoming of counteraction to investigation are determined. It is offered for the purpose of prevention of charge of the investigator from «illegal» methods of investigation by suspect or accused to perform tactical operation «Protection of the investigator (authorized operative investigator) from the charge in committing a crime».